

i nepatvorene znanosti, kojoj je pak jedina svrha da dokaže kako nečega kao što je hrvatski jezik niti ima niti može biti. Je li nam potrebno iskustva iz mađaranskoga, karadorđevićevskoga i rankovićevskoga razdoblja opet ponavljati i u Europi?

Sažetak

August Kovačec, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 81'27:811.163.42, stručni članak

Primljen 9. svibnja 2006., prihvaćen za tisak 16. svibnja 2006.

Croatian Language and Europe

The author discusses the position of the Croatian language on European universities and generally analyzes the status of the Croatian language, its history and relations with other related languages, as perceived by European Slavists. The author points at their numerous misconceptions and mistakes in dealing with the Croatian language.

JEZIČNA POLITIKA I PRAKSA U EUROPSKOJ UNIJI

Jim Hlavač

Europska Unija (EU) smatra se primjernom organizacijom kada je riječ o prevoditeljskoj praksi i uslugama koje postoje u svim njezinim djelatnim područjima. Političari EU mogu se služiti svojim jezikom u parlamentarnim raspravama u Strassbourgu te se jednako postupa prema svakomu od 20 službenih jezika 25 članica EU kada je riječ o prevoditeljskim službama. EU također automatski priznaje položaj službenoga jezika zemlje koja se kandidira za članstvo.

Otkada je Republika Hrvatska (RH) podnijela zahtjev za prijam u članstvo u EU, mnogi u Hrvatskoj, posebice jezikoslovci, zabrinuli su se za položaj i oblik jezika koji EU upotrebljava u sadašnjim i budućim dodirima s Hrvatskom. Postoje bojazni da će se vratiti naziv *srpskohrvatski* odnosno *hrvatskosrpski* ili da će se prednost dati drugomu, novomu eufemizmu *bosanski-hrvatski-srpski* kao općemu nazivu za jezike u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i u Srbiji i Crnoj Gori.

Ovaj se rad bavi jezičnom politikom EU, a djelomice i prevoditeljskom praksom prevoditelja zaposlenih i u EU i u RH. Dvosmjerni pisani prijevodi (obično s hrvatskoga na engleski kao najrašireniji radni jezik u EU i s engleskoga na hrvatski)

prilično jasno upućuju na zaključak da je jezik koji se rabi u prevođenju i po nazivu i po obliku nedvosmisleno hrvatski jezik. Međutim, kada je riječ o tumačenju između predstavnika RH i predstavnika EU primjećuje se da se neki tumači u EU ne služe jezikom koji se po obliku može nazvati hrvatskim jezikom. Ako se hrvatski jezik imenom i oblikom prihvati kao samostalan i jedinstven jezik, to će uvelike biti posljedica ne samo stroge primjene službene politike EU nego i činjenice da druge zemlje kandidatkinje, BiH i SiCG, trenutačno ne održavaju pristupne razgovore s EU. Odsutnost tih zemalja u pregovorima za pristupanje EU znači da ne postoji privedan razlog da se i njihovi jezici spoje s jezikom RH.

1. Jezična politika EU

Europska Unija politička je i ekonomska zajednica sastavljena od 25 zemalja članica. Od svoga osnutka 1957. (tada kao Europska gospodarska zajednica) EU primjenjuje politiku ravnopravnosti prema svim službenim jezicima zemalja članica. Odredba br. 1 iz 1958. glasi:

„Građani zemalja članica imaju pravo komunicirati s institucijama EU na svom jeziku“
(European Commission, 2004.)¹

Pravo građana da komuniciraju na svom jeziku zahtijeva uspostavu usluga tumačenja i prevođenja za sve službene jezike EU, a utemeljeno je zbog više razloga.

Prvi je razlog logističke naravi: EU surađuje s gotovo svim ministarstvima zemalja članica (npr. poljodjelstvo, unutarnji poslovi, državno odvjetništvo) i radije preuzima obveze prevođenja nego da ih prepusti zemljama članicama. U tome je višestruka prednost: zemlje članice oslobođene su dužnosti i troškova prevođenja; EU preuzima odgovornost za kakvoću i sadržaj prijevoda tako da pojedine zemlje članice ne mogu pogriješno tumačiti dokumente ili usmene izjave u svoju korist odnosno na svoju štetu; EU može primjenjivati jedinstvenu i ravnopravnu politiku za usluge tumačenja i prevođenja bez obzira na brojčanost ili ugled pojedine jezične skupine.

Drugi je razlog ideološke naravi. Politika jednakosti potrebna je zbog veze između jezika i nacionalnoga identiteta u većini europskih zemalja. Nepostojanje prevoditeljskih usluga za pojedini jezik ravno je uvrjedi identiteta iste jezične skupine. EU priznaje samo službene jezike svojih zemalja članica i time primjenjuje odluke jezične politike tih zemalja i ne donosi odluke samostalno. Odredbe EU govore i sljedeće:

¹ Engleski izvornik: “Residents of member states have the right to communicate with [EU] institutions in their own language”. Dokument je dostupan na svih 20 jezika EU. Svi su prijevodi u ovom radu moji.

„Svaka zemlja prije nego što se pridružila EU odredila je kojim će se jezikom služiti u službenoj komunikaciji s EU. Takva se odluka bilježi u Sporazumu o pristupanju EU.“ (European Union, 2005a.)²

Službeni jezici zemalja članica, dakle, automatski postaju i službenim jezicima EU. Iznimku čini odluka Republike Irske koja nije zahtijevala da se i irski (odnosno irski gelski) jezik kao prvi službeni jezik te zemlje (engleski je drugi službeni jezik) uvrsti u skupinu službenih EU jezika. Slično je i s Republikom Ciprom koja ima dva službena jezika, grčki i turski, ali Cipar je predložio samo grčki jezik zbog odvojenosti sjevernoga dijela otoka, većinski nastanjenoga Turcima. Ti primjeri pokazuju da se odredbe ne moraju uvijek primjenjivati na isti način i da ima prilagodljivosti u donošenju odluka. O iznimkama ili promjenama ipak odlučuju EU i zemlje članice zajedno, a ne odvojeno.

Navedena odredba ima za posljedicu da jezik koji nema položaj službenoga jezika u bilo kojoj zemlji članici ne može imati položaj jednoga od službenih jezika EU. U sljedećoj su tablici primjeri takvih neslužbenih jezika:

Tablica 1.: *Kategorije jezika koji nemaju položaj službenoga jezika*

Kategorije	Primjeri
pokrajinski jezici ³	frizijski, velški
manjinski jezici	frizijski, velški
autohtoni, ali neslužbeni jezici	ladinski, lužičkosrpski
poluautohtoni, ali neslužbeni jezici	ruski (u Estoniji, Latviji)
neautohtoni i neslužbeni jezici	arapski (u Francuskoj), berberski (u Nizozemskoj)

Unutar EU mnogi jezici imaju više od jedne norme, tj. odlikuju se pluricentričnošću. Primjerice, njemački u EU ima dvije norme: književni njemački jezik koji se govori u Saveznoj Republici Njemačkoj i književni njemački jezik koji se govori

² Engleski izvornik: “Each country, before it joined, stipulated which language it wanted to have used as an official language for EU purposes. The agreement on this matter is then recorded in the Act of Accession.”

³ Nedavno je španjolska vlada zatražila službeni položaj za baskijski, katalonski-valencijanski i galicijski jezik. U lipnju 2005. Vijeće EU odobrilo je ograničenu uporabu na razini EU jezika koji imaju priznati položaj u zemljama članicama koji nisu i nadregionalni, dakle službeni jezici. Ta se odluka odnosi ne samo na te jezike u Španjolskoj nego i na bilo koji jezik “čiji je položaj priznat u ustavu zemlje članice na cjelokupnom području ili samo na jednom njegovu dijelu ili čija je uporaba kao nacionalnoga jezika (national language) zakonom određena” [Engleski izvornik.: “whose status is recognised by the Constitution of a member state on all or part of its territory or the use of which as a national language is authorised by law”] (European Union, 2005c). Tom se odlukom jasno izriče potpora višejezičnosti u Europi, a ona je djelomice posljedica politike (prekogranične) regionalizacije.

u Republici Austriji. Slično je s francuskim u Francuskoj i Belgiji, s engleskim u Engleskoj, Velsu, Škotskoj i Irskoj te s nizozemskim u Nizozemskoj i (s flamanskim) u Belgiji, kao i s grčkim u Grčkoj i na Cipru. U slučaju austrijskoga njemačkoga zabilježeno je da je 1995. prigodom pridruživanja Austrije u EU austrijska vlada bila ustrajna u tom da barem 23 posebna austrijska naziva (uglavnom kulinarski nazivi za jelo i piće) uđu kao ravnopravne inačice s nazivima iz SR Njemačke (de Cillia, 1998.: 81.). Zanimljivo je da su Britanci izborili pravo da se u dokumentima prednost daje britanskomu engleskomu, a ne i u Europi sve proširenijemu američkomu engleskomu. Takav pojam pluricentričnosti u odnosu na južnoslavenske jezike problematizirao je Brozović (1991.).⁴

2. Praksa tumačenja i prevođenja u EU

Zastupnici u parlamentu EU mogu se služiti svojim jezikom, što znači da govornici svih 20 jezika 25 zemalja članica imaju pravo na usluge tumačenja i prevođenja. Jasno je da to zahtijeva dobro opremljenu infrastrukturu za pružanje takvih usluga.

Prije pristupanja deset novih članica 1. svibnja 2004. u Glavnom ravnateljstvu za tumačenje bilo je zaposleno 450 stalnih i još 200–300 privatnih tumača, koji su te godine utrošili 145 000 radnih dana. Cjelokupni iznosi za to ravnateljstvo za godinu 2003. bili su 105 000 000 eura.

Početak 2004. u Glavnom ravnateljstvu za prevođenje u radnom odnosu bilo je zaposleno 1 650 tumača s punim radnim vremenom i 500 privatnih, odnosno povremenih. Te godine bilo je prevedeno više od 1 270 000 stranica. S još devet novih jezika od 1. svibnja 2004. zaposlilo se još 429 tumača i broj prijevoda povećao se za još 30 do 50% (EU Business, 2005.).

Takva je politika jezične ravnopravnosti često na udaru kritike. Neki kritičari, primjerice, Bolkestein (Todd, Fabbi i Sandler, 2004.) ali i podupiratelji, npr. Philipson (2003.) spominju mogućnost da se takva politika može promijeniti. Najviše se kritiziraju visoki troškovi prevoditeljske mreže, koji će se s budućim novim članicama još više povećavati. Također ima drugih institucija koje su prešle na politiku jednoga radnoga jezika, npr. Europol, Europsko središte za registraciju izuma. EU trenutačno ima tri radna jezika – engleski, francuski i njemački – na mnogobrojnim se sastancima uglavnom upotrebljava samo jedan od njih, engleski jezik. Kritičari, poput Fritsa Bolkesteina, predlažu da samo ta tri jezika dobiju položaj jedinih službenih jezika u EU (neki čak predlažu samo jedan – engleski jezik). Očigledno je da mnogi ne cijene jezičnu raznolikost u EU i ne vide smisla u velikom prevoditeljskom aparatu.

⁴ O pluricentričnosti bit će više govora u nastavku rada, vidi 6.1.5.

Do trenutka kada Hrvatska pristupi EU, Unija će imati 23 službena jezika (uključujući irski, rumunjski i bugarski), a nije isključeno da će takav položaj steći i mnogi drugi jezici koji imaju službeni položaj u svojim matičnim zemljama, npr. norveški, islandski, retoromanski, makedonski, moldavski, ukrajinski, bjeloruski, ruski, srpski, bosanski/bošnjački, albanski i turski. Trideset i pet službenih jezika u EU zahtijevalo bi još više sredstava za logistiku i financiranje postojećih prevoditeljskih služba. Vijeće Europe institucija je koja na svojim sastancima već opskrbljuje toliko jezika, međutim ta institucija ima vrlo ograničen djelatni krug i više nalikuje kratkotrajnomu kongresu koji se održava svakih nekoliko mjeseci. Takva se institucija, kao nadnacionalna i funkcionalna, ne može usporediti s EU.

Ako se broj službenih jezika smanji, vjerojatno će mali jezici – poput hrvatskoga – biti u podređenom položaju. Moguć, ali malo vjerojatan, scenarij jest smanjivanje broja jezika po zemljopisnim kriterijima tako da svako veće područje (ili jezična porodica) može predložiti svoj jezik. Prema takvom scenariju postojao bi jedan srednjoeuropski jezik (vjerojatno njemački), jedan *britansko-hibernijski* jezik (engleski), jedan zapadnoeuropski jezik (francuski), jedan iberski jezik, jedan skandinavski jezik, jedan ugrofinski jezik (ili mađarski, finski ili estonski), jedan baltički jezik, jedan zapadnoslavenski jezik i jedan južnoslavenski jezik. Ako prođe takav nevjerojatni scenarij, nema prepreke trpanju hrvatskoga u isti koš sa slovenskim, bosanskim/bošnjačkim, srpskim, makedonskim i bugarskim (pa i s budućim crnogorskim jezikom ako se on uspostavi kao samostalna jezična norma). Za takav rasplet događaja gotovo se automatski nameće stari naziv *srpskohrvatskoga jezika*.

3. Naziv službenoga jezika s gledišta današnje Republike Hrvatske

Tijekom povijesti dijelovi današnje Republike Hrvatske ili čitav njezin teritorij bili su u sastavu drugih, uglavnom višenacionalnih država, npr. Austro-Ugarske, Venecije, Otomanskoga Carstva, Napoleonove Francuske, fašističke Italije, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Kraljevine Jugoslavije, NDH, FNRJ i SFRJ.

Osim naziva *hrvatski* – kao najraširenijega i imena s najduljom povijesnom tradicijom, koje se kao takvo i učvrstilo za skupine organskih idioma autohtonoga hrvatskoga pučanstva – u porabi su bili i drugi nazivi prema različitim kriterijima: *slavenski* (etnopolitički), *ilirski* (povijesno-zemljopisni), *srpskohrvatski/hrvatskosrpski* (ideološki), *dalmatinski* (pokrajinski), *štokavski* (dijalektalni), *ikavica* (prema jatovskom odrazu), *jugoslavenski* (političko-ideološki) i *naš jezik* (političko-ideološki naziv ili stilistički eufemizam). (Vidi: Selak, 1992.; Moguš, 1993.; Samardžija, 1999.)

U dvadesetom stoljeću u određenim vremenskim razmacima bili su osim naziva *hrvatski* nametnuti nazivi npr. *srpskohrvatskoslovenački* u dvadesetim godinama, *srpski* u tridesetim godinama, *hrvatskosrpski* u šezdesetim godinama i *hrvatski ili srpski* u sedamdesetim i osamdesetim godinama prošloga stoljeća.

4. Nazivi za hrvatski jezik u inozemstvu

Nazivi kao što su *srpskohrvatski* ili *bosanski-hrvatski-srpski* upotrebljavani su većinom zbog ideoloških razloga i razloga genetske sličnosti svih književnih jezika koji imaju novoštokavski dijalekt u svojoj podlozi. Tim nazivima lako se *pokrivaju* dva ili tri (ili možda uskoro i četiri) srodna jezika pa su već i zbog financijskih razloga korisni. Na inozemnim sveučilištima ti su nazivi i službeni nazivi za predmete na razini fakulteta. Sveučilište u Hamburgu, primjerice, još ima katedru za *srpsko-hrvatski jezik*, dok su druga sveučilišta prešla na nazive koji djelomice razvezuju sijamske blizance *srpski* i *hrvatski*, ali se ipak uzimaju za jednu cjelinu. Na bečkoj je slavistici kompromisno privremeno prihvaćen *bosanski-hrvatski-srpski*.

Tablica 2.: *Sadašnji nazivi na nekim inozemnim sveučilištima za predmet koji se prije zvao srpskohrvatski*

Sveučilište	Sadašnji naziv
Hamburg	Serbo-Kroatisch
Humboldt, Berlin	Serbisch / Kroatisch
München	Serbisch / Kroatisch
UCLA	Serbian / Croatian
Uni. College London	Croatian / Serbian
Harvard	Croatian and Serbian
Beč	Bosnisch-Kroatisch-Serbisch

Ti nazivi odnose se ne samo na književni jezik Hrvata i Srba, nego i na jezik Bošnjaka i Crnogoraca i time se daje do znanja da je stručna odluka navedenih sveučilišta ta da one to smatraju jednim jezikom. Kao što je već rečeno, financijska korist takve odluke da se jednim udarcem ubiju dvije (ili četiri) muhe ne može se podcijeniti. Dapače, smatram da su financijski razlozi bili presudni i za odluku Međunarodnoga kaznenoga suda za bivšu Jugoslaviju u Den Haagu da se prihvati naziv *bosanski-hrvatski-srpski*.

Taj je naziv u službenoj uporabi u tom sudu, koji zapošljava tumače i prevoditelje kao govornike *bosanskoga-hrvatskoga-srpskoga* jezika te na taj jezik ili s njega prevode osumnjičenicima, odvjetnicima, svjedocima i drugima koji se pojave na sudu. Prema mojim zapažanjima većina je tumača i prevoditelja podrijetlom iz Bosne i Hercegovine i većinom se govori jezikom koji se može okarakterizirati kao bosanski/bošnjački ili srpski kako se on govori u Bosni. Zanimljivo je da se jezik prevoditelja ne mijenja kada se prevodi Bošnjacima, Crnogorcima, Hrvatima ili Srbima. Tročlano, zajedničko ime jasno se vidi i na početnoj stranici tog suda na internetu:

Oglasi za prevoditelje na Haaškom sudu kao preduvjet za zapošljavanje uz engleski ne spominju predznanje triju jezika nego samo jednoga:

„Za ovo mjesto traži se izvrsno znanje engleskoga i savršeno znanje bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika, koje se provjerava na prijevodnom ispitu suda“ (ICTY, 2005.).⁵

Jezična politika i praksa Haaškoga suda pokazuju da važna međunarodna institucija pod okriljem Ujedinjenih naroda smatra da Bošnjaci, Crnogorci, Hrvati i Srbi govore istim jezikom. Rijetke primjedbe osumnjičenikâ (primjerice Vojislav Šešelj u travnju 2004.) da se prevoditelji služe jezikom koji nije i osumnjičenikov jezik, uglavnom ostaju bez odgovora. Takav se postupak valjda objašnjava asimetričnim položajem podređenoga u odnosu prema nadređenom – malo je vjerojatno da će Haaški sud udovoljiti želji nekoga za koga se misli da već ima više nego odgovarajuće prevoditeljske usluge.

Druga međunarodna, ali specifično europska, organizacija jest Organizacija za sigurnost i suradnju u Europi (OSCE), koja ima mnoge predstavnike diljem Bosne i Hercegovine te nešto manju skupinu u Srbiji i Crnoj Gori. Ona pruža informacije na svim trima jezicima, bosanskom/bošnjačkom, hrvatskom i srpskom.

OSCE i Haaški sud imaju različite ovlasti i obveze, ali komuniciraju s istim govornicima različitih jezičnih skupina. Možda nije slučajno da narav tih djelatnosti rezultira dvjema potpuno različitim praksama.

5. Prevoditeljska praksa između Europske Unije i Republike Hrvatske

Otkada je Republika Hrvatska sredinom devedesetih godina prošloga stoljeća podnijela molbu za članstvo u EU, kontakti između Bruxellesa i Zagreba na poljima

⁵ Engleski original: “For the post advertised, a perfect command of English and an excellent knowledge of Bosnian/Croatian/Serbian as tested and demonstrated by the UNICTYs translation/revision examination.”

gospodarske politike, zakonodavstva, poljodjelstva i dr. postali su sve učestalijima. Takvi kontakti, razumije se, zahtijevaju iskusne prevoditeljske usluge. Dosadašnji tijekom dvosmjernih prijevoda pokazuje da su oblik i naziv jezika nepobitno hrvatski, pa se s hrvatskoga jezika uglavnom prevodi na engleski. Tablica 3. daje opis dosadašnje prakse.

Tablica 3.: *Praksa i smjer prevođenja u kontaktima između EU i RH*

Vrsta prevođenja	Smjer prevođenja
Stari tekstovi, primjerice, hrvatski zakoni i regulative; zakoni i regulative Europske Unije	Hrv → Eng Eng → Hrv
Predloženi tekstovi, primjerice, nacrti za buduće hrvatske zakone	Eng → Hrv

Tekstove prevode uglavnom prevoditelji iz Hrvatske. Zbog toga je jasno da nema dvojbe da se jezik članice kandidatkinje i oblikom i imenom prepoznaje kao hrvatski jezik. Situacija može biti nešto drugačija s usmenim prevođenjem. Tablica 4. opisuje praksu tumačenja.

Tablica 4.: *Praksa i smjer tumačenja u susretima između EU i RH*

Vrsta tumačenja	Smjer tumačenja
Delegacija EU u posjetu RH	Eng ↔ Hrv
Hrvatske delegacije u posjetu Briselu ili Strassburgu	Hrv ↔ Eng, SH/HS? ↔ Eng

Kada delegacije EU dođu u posjet Republici Hrvatskoj, prevode tumači Republike Hrvatske. Prevodi se sa hrvatskoga i na nj, a drugi jezik obično biva engleski. Međutim, kada je riječ o posjetima hrvatskih delegacija Komisiji EU u Bruxellesu ili Parlamentu EU u Strassbourgu, prevoditi mogu prevoditelji zaposleni u institucijama EU. Takvi prevoditelji ne moraju biti Hrvati, jer se prevoditelji ne zapošljavaju prema etničkim kriterijima nego prema prevoditeljskom i jezičnom umijeću. Takva umijeća uključuju i poznavanje stručnoga nazivlja. I tu mogu izbiti nejasnoće. Prevoditelji koji nisu podrijetlom iz Republike Hrvatske (ili s prostora bivše SFRJ), dakle prevoditelji koji nisu izvorni govornici hrvatskoga jezika, obično su stekli ili barem usavršavali znanje njima stranoga jezika u obrazovnim ustanovama i za boravaka u bivšoj SFRJ. Beograd, kao glavni i najveći grad SFRJ, bio je mjesto gdje se najviše stranaca najdulje zadržavalo, učeći jezik i kulturu nove sredine. Ne čudi da su ti budući jezični nastavnici i prevoditelji učili i naučili jezik te sredine, tj. srpski, ekavicu, a nemali broj tih ljudi zna se služiti i ćirilicom. Zbog tadašnje službene politike SR Srbije (kao i SR Bosne i Hercegovine i SR Crne Gore) taj se jezik zvao *srpskohrvatski* i ti su se studenti s pravom mogli smatrati upućenima i

u norme hrvatskoga jezika jer su, kako se znalo misliti, učeći jedan jezik, stjecali i poznavanje drugoga.

U neslužbenim dodirima ne biva velikom poteškoćom da se stranac služi naučenim srpskim u komunikaciji s govornicima hrvatskoga ili obratno kada stranac govori hrvatski s govornicima srpskoga. U službenim dodirima takav je nerazmjer nepoželjan zbog dvaju razloga. Prvi je razlog jezikoslovni (priopćajni): mnogi stručni nazivi koji se upotrebljavaju u srpskom jeziku ne postoje u hrvatskom jeziku ili imaju značenje drugačije od onoga u srpskom. Drugi je razlog sociolingvistički (politički): osjeća se nelagoda ili odbojnost u hrvatskih pregovarača da im se prevodi na jezik koji nije njihov dok se njihov jezik, kao službeni jezik zemlje kandidatkinje, ne upotrebljava.

Tomu valja dodati da se od 1990. mnogo promijenilo na polju poučavanja hrvatskoga kao stranoga jezika u Hrvatskoj i izvan nje. U posljednjih 16 godina stasao je novi naraštaj studenata hrvatskoga kao stranoga jezika u domovini i u inozemstvu. Pripadnici su toga naraštaja sada nastavnici i prevoditelji u Europi, i u svijetu, a upotrebljavaju hrvatski književni jezik. Zbog ekonomskih (relativna moć hrvatskoga gospodarstva naspram drugim susjednim zemljama) i drugih razloga (primjerice, RH kao popularno odredište za turiste iz drugih europskih zemalja) oni koji žele naučiti strani jezik s južnoslavenskih prostora, mnogo češće sada izabiru hrvatski. I oni koji ne znaju jezik, bit će svjesniji da Hrvatska ima svoj jezik i da ga ne valja poistovjećivati s drugim južnoslavenskim jezicima.

Glavna ravnateljstva za prevođenje i tumačenje pri EU za sada ne zapošljavaju prevoditelje i tumače za hrvatski jezik (ne uzimaju ih u stalni radni odnos), nego s njima surađuju. Situacija će se promijeniti kada Republika Hrvatska uđe u EU, tada će iz RH dolaziti stručnjaci za prevođenje i tumačenje (European Union, 2005b.).

6. Rasprava

Koji su mogući scenariji i ishodi za jezičnu politiku EU? Ovdje ću raspraviti o čimbenicima zbog kojih bi EU mogla dati prednost starom nazivu *srpskohrvatski* ili njegovu novijemu sinonimu *bosanski-hrvatski-srpski* za jezik ne samo Republike Hrvatske već i Bosne i Hercegovine i Srbije i Crne Gore. Uz mnoge argumente navode se i protuargumenti.

6.1. Argumenti za *srpskohrvatski* ili *bosanski-hrvatski-srpski*

6.1.1. Ostavština *srpskohrvatskoga* kao nepopularni, ali rasprostranjeni naziv u matičnim zemljama

Srpskohrvatski je bio službenim jezikom triju republika bivše SFRJ (SR Bosne i Hercegovine, SR Srbije, SR Crne Gore). Taj naziv nije bio osobito popularan usprkos

gledištu tadašnje politike, i neslužbeno su se upotrebljavala imena poput *hrvatski* odnosno *srpski* ili *bosanski* u svakodnevnoj komunikaciji. Sve te tri republike imaju druge nazive za svoj jezik odnosno jezike, ali do *srpskohrvatskoga* drže oni koji još sanjaju unitaristički jezik u unitarističkoj, zajedničkoj državi.

6.1.2. Ostavština *srpskohrvatskoga* kao popularan, prikladan i rasprostranjen naziv u inozemstvu

Hibridna imena poput *srpskohrvatskoga* ili *bosanskoga-hrvatskoga-srpskoga* danas su još u uporabi u službenim institucijama poput Haaškoga suda te na mnogim europskim i američkim sveučilištima. Takva su imena odražavala službenu politiku nekadašnje matične države, SFRJ, koja je obično u inozemstvo slala nastavnike i profesore koji su predavali jezik pod *srpskohrvatskim* imenom. Fakulteti sporo i nerado mijenjaju predmete i imena svojih katedara. Promjeni se suprotstavljaju i zbog ideoloških razloga⁶, a najviše zbog financijskih (s proračunom i infrastrukturom za samo jedan predmet *pokrivaju* se tri jezične skupine). Neki i zbog inertnosti ne žele mijenjati nešto za što misle da je još uporabljivo.

6.1.3. Smanjenje troškova

Argumenti za smanjenje broja službenih jezika u EU nikada nisu imali težinu jer se time otvaraju mnogi drugi problemi. Ali želja za smanjenjem izdataka ostaje činjenicom. Nepobitno je da je uspostavljanje jezičnih usluga za samo jedan jezik mnogo jeftinije nego za tri jezika.

6.1.4. Isti je jezik razumljiv Bošnjacima, Crnogorcima, Hrvatima i Srbima

Zajednička razumljivost stari je argument za stvaranje i održavanje *srpskohrvatskoga*. Mnogi se vole pozivati na taj argument, usprkos mnogobrojnim leksičkim, sintaktičkim, prozodijskim i pravopisnim razlikama između triju normiranih južnoslavenskih jezika. Zagovornici jednoga jezika zaboravljaju, međutim, da se Česi i Slovaci mogu sporazumijevati svaki na svom jeziku, što vrijedi i za Dance i Šveđane, ali takva razumljivost nije dovela do utapanja u zajednički *češkoslovački* ili *danskošvedski*.

6.1.5. *Srpskohrvatski* ili *bosanski-hrvatski-srpski* kao primjer pluricentričnoga jezika

Jezici Bošnjaka, Crnogoraca, Hrvata i Srba zbog genetsko-tipoloških razloga mogu se svrstati u zbirnu skupinu pod imenom središnjejužnoslavenski jezik

⁶ Neki misle da je bivša SFRJ bila dobra, da je jugoslavensko samoupravljanje bilo dobro i da su novonastale države sa svojim jezicima nazadno rješenje.

(Brozović, 1991.: 357.). Takav pojam ima svoju teorijsku vrijednost jer se uzimaju u obzir bliskost i srodnost u jezicima četiriju naroda. Međutim, takav je pojam prikladniji za jezike koji imaju (barem prilično) isto ime i čiji govornici priznaju zajedničko podrijetlo toga jezika. Primjerice, engleski je pluricentričan jezik koji ima različne norme (britansko-englesku, škotsku, američku, australsku itd.), a svi se govornici engleskoga slažu da je taj jezik nastao među Englezima u Engleskoj. Slično je sa španjolskim jezikom i njegovim različnim normama gdje govornici španjolskoga priznaju zajedničko većinsko kastilijansko podrijetlo svojega jezika.

Tako nije s jezicima Bošnjaka, Crnogoraca, Hrvata i Srba. Svaki se jezik razvio drugačije na različitim mjestima tijekom stoljećâ prilično odvojene jezične povijesti. Optužbe i pritužbe da je jedan narod krao jezik drugoga naroda (Okuka, 1998.; Kovačević, 1999.; Brborić, 1999.; Greenberg, 2004.) nisu novijega datuma, ali su potpuno bez osnove i neprihvatljive. Nema smisla držati se naziva zajedničkoga jezika gdje bitne formalne razlike postoje i gdje nema osjećaja među govornicima da dijele isto jezično nasljeđe. Odvojenost jezika, odnosno jedinstvenost istih tema uočuje se u mnogim radovima nastalima u posljednjih desetak godina (Kačić, 1995.; Katičić, 1997.; Radovanović, 2000.; Škiljan, 2000.).

6.1.6. Broj govornika i veličina jezika

Jezična skupina koja ima dvadesetak milijuna govornika sigurno vjeruje da je važnija i zaslužuje veću pozornost od manjih jezičnih skupina. Tako se moglo osjećati dvadesetak milijuna govornika *srpskohrvatskoga* naspram dva milijuna govornika slovenskoga. Mnogobrojnost govornika trebala bi značiti i veći utjecaj i ugled. Međutim, manja brojnost nije do sada bila uzrokom racionalizaciji ili čak povlačenju istih prava i usluga manjim jezičnim skupinama u EU. Jezične skupine iste brojnosti poput hrvatske, primjerice litvanska, slovačka i danska, uživaju ista prava kao i veći jezici, ali i kao još manji jezici poput malteškoga, slovenskoga, latvijskoga i estonskoga.

6.1.7. Okupljanje jezika odgovara politici EU jer se time podupire politička koncepcija Zapadnoga Balkana, gdje bi se različiti narodi mogli okupljati pod jednim *dominantnim* jezikom, unatoč maloj vjerojatnosti da regionalizacija može silom nametnuti neku jezičnu politiku jer bi takav postupak bio suprotan politici poštivanja jezične raznolikosti.

6.1.8. Srpskohrvatski kao ponovni pokušaj da se jezično zbliže i pomire narodi Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije i Crne Gore

Mala je vjerojatnost da EU vjeruje kako bi se primjenjivanjem takve politike mogla postići pomirba i još bliža suradnja između triju država. Za postizanje takvih ciljeva bolje služe druge mjere, primjerice obrazovne i kulturne inicijative. Vjerojatno

većina birokrata u EU smatra da bi se nametanjem politike jezičnoga unitarizma postojeće napetosti prije uvećale nego smirile.

Među navedenim činiteljima samo oni izneseni u 6.1.2., 6.1.3., i 6.1.4. imaju neku, vjerojatno sporednu, ulogu u razmatranju hrvatskoga zahtjeva za članstvom. Tim se činiteljima suprotstavljaju činitelji koji idu u prilog hrvatskomu kao jedinomu izboru službenoga jezika buduće članice.

6.2. Argumenti za hrvatski jezik

6.2.1. Hrvatski je jezik službeni jezik Republike Hrvatske i jedini je službeni jezik te zemlje

Etničke manjine imaju pravo na svoj jezik u obrazovnim, medijskim i kulturnim institucijama gdje je uporaba manjinskih jezika zakonski utvrđena.

6.2.2. Hrvatski je bez sumnje najrašireniji naziv i naziv s najduljom tradicijom za većinu hrvatskih građana

U narodu je hrvatski jedini naziv, čak i među nehrvatima. Nije preporučljivo jedan naziv dovesti u pitanje kada je među ljudima svugdje prihvaćen i kada ima toliku tradiciju kao hrvatski.

6.2.3. Hrvatski je normiran, književni jezik

Proces normiranja hrvatskoga jezika dovršen je do kraja 19. stoljeća i od tada nije bilo većih promjena. *Srpskohrvatski* kao spoj dviju norma, jedne u Srbiji, druge u Hrvatskoj s manjim utjecajem iz Bosne i Hercegovine i Crne Gore, nije mogao u svom pisanom ili usmenom obliku biti vjeran ili dosljedan dvjema normama. Govornici toga jezika imali su na raspolaganju mnogobrojne inačice – leksičke, sintaktičke, stilističke – ali u govoru i pisanju morali su izabrati jedan književnojezični lik; nije se moglo u istom tekstu ili govoru *pokrivati* oba.

Srpskohrvatski nije nikada imao jedan zajednički književnojezični lik, nego više njih. Tim se hibridom moglo govoriti ili srpski ili hrvatski, ili barem nečim što je više srpski ili više hrvatski ili nešto treće, ali nikako podjednako i ravnopravno i srpski i hrvatski zajedno. Zbog političkih i etničkih razloga *najdominantniji* i najbrojniji narod u SFRJ, Srbi, u najviše se slučajeva mogao služiti svojim jezikom u kontekstima gdje je službeni jezik bio *srpskohrvatski*. Srpski je pod političkim okriljem utjecao na druge jezike više nego što su druge norme, primjerice, sarajevska, podgorička ili zagrebačka, utjecale na srpski (Auburger, 1999.). Takvo jezično oplodivanje nije uvijek nailazio na oduševljenje govornika jezika primatelja. *Srpskohrvatski* je postao istoznačnicom za neravnopravne norme koje se međusobno natječu i time je *srpskohrvatski* izgubio svoju vjerodostojnost svrhovite sveze različitih tradicija i praksa.

6.2.4. Bilo koje drugo ime bi bila nepotrebna provokacija za hrvatski narod i državu

Kao što je rečeno u 6.2.2., ime koje bi odudaralo od službenoga imena samo bi izazivalo i provociralo hrvatske vlasti i građane, uključujući i nehrvate. Takva pogreška nije u interesu EU koja se već bori s lošim ugledom koji ima među građanima sadašnje EU.

6.2.5. Naziv hrvatski jezik nesporan je dok su druga imena prilično kontroverzna

Kao što je rečeno, naziv *sprskohrvatski* učinak je utopijske i neuspješne unitarističke politike i kao takav ostaje prijeporan. To nije slučaj s nazivom hrvatski jezik koji se uklapa u druge atribute hrvatske države, primjerice *hrvatska himna*, *hrvatska zastava*, *hrvatski novac*, *hrvatska vojska*, *hrvatska obala*... Naravno, ime jezika ne mora se podudarati s drugim atributima jedne države, ali u većini europskih država ime jezika tvorbena potječe od imena naroda i/ili države.

Literatura

- Auburger, L., 1999., Die kroatische Sprache und der Serbokroatismus, Ulm/Donau, Gerhard Hess Verlag.
- Babić, S., 1990., Hrvatski jezik u političkom vrtlogu, Zagreb, Ante i Danica Pelivan.
- Babić, S., 1995., Hrvatski jučer i danas, Zagreb, Školske novine.
- Brborić, B., 1999., Das Serbische, u Hinrichs (ur.) Handbuch der Südosteuropalinguistik. Wiesbaden, Harrassowitz, str. 339.–382.
- Brozović, D., 1969., Rječnik jezika ili jezik rječnika? Varijacija na temu varijanata, Kritika (posebno izdanje), Svezak 2.
- Brozović, D., 1978., Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti, u A. Flaker i K. Pranjic (ur.) Hrvatska književnost u evropskom kontekstu, Zagreb, Sveučilišna knjiga i Liber Zagreb, str. 9.–83.
- Brozović, D., 1991., Serbo-Croatian as a pluricentric language, u M. Clyne (ur.) Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Nations, Berlin, Mouton de Gruyter, str. 347.–380.
- De Cillia, R., 1998., Burenwurscht bleibt Burenwurscht. Sprachenpolitik und gesellschaftliche Mehrsprachigkeit in Österreich, Klagenfurt, Drava Verlag.
- European Commission, 2004., Many tongues, one family. Languages in the European Union, posjećeno: 1. kolovoza 2005. Internetska adresa: <http://europa.eu.int/comm/publications/booklets/move/45/en.doc>.
- European Union, 2005a., Languages and Europe. Frequently Asked Questions about the European Unions policy on languages, posjećeno: 1. kolovoza 2005. Internetska adresa: <http://europa.eu.int/languages/en/document/59>.
- European Union, 2005b., Translation in the Commission: where do we stand eight months after the enlargement? Izjava za javnost – 13. siječnja 2005., posjećeno: 1. kolovoza 2005. Internetska adresa: <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEM O/05/10&type=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.

- European Union, 2005c., Status of other languages. posjećeno: 1. kolovoza 2005. Internetska adresa: http://europa.eu.int/comm/dgs/translation/about_us/history_en.pdf.
- EU Business, 2005., Translation in the Commission: Frequently asked questions (FTO) on the strategy to match supply and demand, posjećeno: 1. rujna. 2005. Internetska adresa: <http://www.eubusiness.com/Institutions/050720115339.nzgstxcm/view>.
- Greenberg, R., 2004., Language and identity in the Balkans: Serbo-Croatian and its disintegration, Oxford/New York, Oxford University Press.
- Grubišić, V., 1989., The Croatian language in the constitutional development of the Socialist Republic of Croatia and of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia, *Journal of Croatian Studies*, Vol. XXX., str. 139.–152.
- Grubišić, V., 2000., Terms for the Croatian Language in the 20th Century, *Journal of Croatian Studies*, Vol. XLI., str. 122.–160.
- ICTY (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia), 2005., Advertisement for Translator/Reviser, P-4., posjećeno: 1. prosinca 2005. Internetska adresa: <http://www.un.org/icty/practical-e/index.htm>.
- Isaković, A., 1992., Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku, Wuppertal, Bambi Verlag.
- Jurišić, M., 2005., Hrvatski će u EU biti u opasnosti, *Večernji list*, 22. siječnja 2005., posjećeno: 1. kolovoza 2005. Internetska adresa: <http://www.vecernji.net/newsroom/culture/196077/index.do>.
- Kačić, M., 1995., Hrvatski i srpski, Zablude i krivotvorine, Zagreb, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Katičić, R., 1997., Undoing a “unified language”: Bosnian, Croatian, Serbian, u M. Clyne (ur.) *Undoing and Redoing Corpus Planning*, Berlin, Mouton de Gruyter, str. 165–191.
- Kovačević, M., 1999., U odbranu jezika srpskoga – i dalje, [Drugo, dopunjeno izdanje], Beograd, Trebnik.
- Moguš, M., 1993., Povijest hrvatskoga književnog jezika, Zagreb, Nakladni zavod Globus.
- Okuka, M., 1998., Eine Sprache viele Erben. Sprachpolitik als Nationalisierungsinstrument in Ex-Jugoslawie. Klagenfurt/Celovec, Wieser.
- Phillipson, R., 2003., Union in need of language equality. *The Guardian*. 30 January 2003., posjećeno: 1. kolovoza 2005. Internetska adresa: <http://education.guardian.co.uk/tefl/story/0,5500,884818,00.html>.
- Radovanović, M., 2000., From Serbo-Croatian to Serbian, *Multilingua*, 19., 1/2., str. 21.–35.
- Samardžija, M., (ur.), 1999., Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika, Zagreb, Matica hrvatska.
- Smailagić, I., 2002., EU i hrvatski jezik, *Matica hrvatska*, 20. svibnja 2002., posjećeno: 1. kolovoza 2005. Internetska adresa: <http://www.matica.hr/www/vijesti2www.nsf/AllWebDocs/Europskeintegracije?OpenDocument>.
- Selak, A., (ur.), 1992., *Taj hrvatski*, Zagreb, Školske novine.
- Škiljan, D., 2000., From Croato-Serbian to Croatian, Croatian linguistic identity, *Multilingua*, 19., 1/2., str. 3.–20.
- Šimunović, P., (ur.), 2005., Izjava o položaju hrvatskoga jezika, Zagreb, HAZU.
- Todd, J., Fabbi, F., Sandler, P., 2004., Results of Competitiveness Council, European Commission Press Releases, Brussels. 17.–18. svibnja 2004., posjećeno: 1. kolovoza 2005.

Internetska adresa: <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/04/117&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.

Vijesti.net, 2005., Nedopustivo u komunikaciji s EU umjesto naziva hrvatski jezik rabiti bilo koje drugo ime, Vijesti.net – Utorak, 01. veljače 2005., posjećeno: 1. kolovoza 2005.
Internetska adresa: <http://www.media-index.net/clanakprint.aspx?id=247373>.

Sažetak

Jim Hlavač, School of Languages, Cultures and Linguistics,
Monash University, Melbourne, Australija

UDK 81'27:811.163.42, stručni članak

Primljen 27. ožujka 2006., prihvaćen za tisak 7. travnja 2006.

Language Politics and Practice in the European Union

The EU is considered by most to have exemplary language and interpreting/translating (I/T) policies: EU parliamentarians may use their own language when speaking in parliament and the 20 official languages of all 25 member states have equal status in regard to I/T services. This paper traces official EU and Croatian policies in regard to language choice and examines some of the translation practices employed by both the EU and Croatia. So far, bi-directional translation practices have involved a language variety that is unmistakably Croatian and one of the EUs working languages, usually English. But interpreting practices have not always followed the same pattern and EU-employed interpreters do not always interpret into Croatian. There is some evidence to suggest that the form and name of the language in EU-Croatia contacts may not always remain uniquely Croatian. If Croatian continues to be employed, this may be a consequence not only of principles applied by EU (or Croatian) bureaucrats.